

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Кафедра педагогіки та методики початкової освіти

Ірина Садова

**Організація інклюзивного навчання у початковій школі:
методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи**

**Дрогобич
2026**

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 26.01.2026 р.)

Рецензенти:

Маріанна ШВАРДАК, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету;

Світлана ГІРНЯК, доктор філологічних наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Наталія КАЛИТА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Садова І.

С 14 Організація інклюзивного навчання у початковій школі : методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи. Дрогобич, 2026. 60 с.

Методичні рекомендації написано відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Організація інклюзивного навчання у початковій школі: методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи» для фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань А Освіта спеціальності А3 Початкова освіта. У методичних рекомендаціях висвітлено мету, завдання та структуру навчальної дисципліни, аспекти аудиторної і самостійної роботи студента під час здобуття вищої освіти за відповідним освітнім рівнем, зазначено ключові питання теорії і практики навчального курсу, винесені на аудиторне і позааудиторне опрацювання. Подано перелік рекомендованої літератури, яку здобувачі вищої освіти можуть використовувати під час самостійного опрацювання матеріалів курсу.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Мета і завдання навчального предмету «Організація інклюзивного навчання у початковій школі».....	6
2. Структура навчальної дисципліни «Організація інклюзивного навчання у початковій школі».....	8
3. Методичні рекомендації до практичних занять.....	49
4. Методичні рекомендації до самостійної роботи.....	55
Рекомендовані джерела інформації.....	57

ПЕРЕДМОВА

Зміни у сучасній системі української освіти зумовлені низкою суспільно-політичних, соціально-економічних, правових та інших чинників, що формувалися протягом розвитку суспільства. Нині, в умовах демократичного курсу України, держава зосереджує зусилля на забезпеченні прав, свобод і законних інтересів громадян у сфері освіти; створенні рівних можливостей доступу до навчання на всіх рівнях, у тому числі для осіб з особливими освітніми потребами (ООП), а також наданні їм корекційної та психолого-педагогічної підтримки. Освітня політика України базується на пріоритеті загальнолюдських цінностей, утвердженні прав людини та забезпеченні рівного доступу до освіти незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я чи інвалідності, що підкреслює її гуманістичний характер.

Наукові дослідження в галузі інклюзії, концептуальні ідеї та напрацювання як вітчизняних, так і зарубіжних учених щодо навчання й виховання дітей з ООП, а також розгляд моделей соціально-педагогічного супроводу стали теоретичною базою для системного аналізу та інтеграції різних світових практик у вітчизняну школу. Проблематика інклюзивної освіти є предметом міждисциплінарних наукових досліджень. Сучасні науковці визначають її структурні, змістові, організаційні та методичні складові, а також пропонують стратегії ефективного впровадження. Проте серед науковців і практиків й досі немає єдності поглядів щодо необхідності реалізації інклюзії у закладах освіти. У цьому контексті особливого значення набуває навчальна дисципліна «Організація інклюзивного навчання у початковій школі», яка є важливою з психолого-педагогічного, навчально-розвивального та професійного погляду.

Методичні рекомендації, укладені відповідно до робочої програми курсу, розкривають теоретичні, правові й організаційно-методичні засади впровадження інклюзивного навчання в Україні; подають характеристику дітей з ООП; аналізують особливості їхнього розвитку, навчання й виховання; описують специфіку інклюзивного освітнього процесу у початковій школі. У

виданні використано ілюстративні матеріали (схеми, таблиці, рисунки), що полегшують сприйняття інформації. Посібник має практичну спрямованість: висвітлено питання організації інклюзивного навчання у школах, завдання й функції вчителя, асистента вчителя та інших спеціалістів інклюзивного середовища; подано рекомендації з адаптації та модифікації освітнього простору. Важливою складовою є теоретичний матеріал до кожної теми практичних занять, а також завдання для самостійної роботи студентів, що сприяють перевірці та оцінюванню рівня їхніх знань.

Посібник відображає кращі зразки практичного досвіду підготовки фахівців з інклюзивної освіти, зокрема рекомендації для студентів до практичних занять. Оскільки комунікативна компетентність формується у процесі взаємодії з іншими, у матеріалах подано завдання як для індивідуальної, так і для колективної діяльності, орієнтовані не лише на розв'язання навчальних, а й особистісних проблем. Варіативність запропонованих завдань сприяє розвитку особистісної компетентності студентів. Для цього в посібнику передбачено завдання пошукового характеру, виконання яких дає змогу студентам ознайомитися з основними принципами організації освітнього процесу в умовах інклюзії.

Загалом матеріали посібника адресовані передусім студентам і викладачам закладів вищої освіти, але будуть корисними й для педагогів-практиків.

1. Мета і завдання навчального предмету «Організація інклюзивного навчання у початковій школі»

Важливим кроком у модернізації інклюзії є «Загальна декларація прав людини» (1948); «Декларація про права людей з інвалідністю» (1975); «Саламанкська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами» (1994); «Конвенція про права осіб з інвалідністю» (2006). Правовою основою інклюзивної освіти в Україні є закони України «Про освіту» (2017); «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017); «Про повну загальну середню освіту» (2020); затверджені КМУ постанови «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (2017), «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (2021); накази Міністерства освіти й науки України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» (2018) тощо.

Мета курсу – розвиток професійних знань, умінь і компетентностей майбутніх учителів початкової школи завдяки посиленню фахової підготовки, спрямованої на формування здатності до педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами [19].

У результаті вивчення навчального курсу здобувач вищої освіти повинен **знати:**

нормативні вітчизняні та міжнародні документи, які визначають законодавчу базу інклюзивного навчання у закладі загальної середньої освіти;

особливості навчання й виховання осіб з особливими освітніми потребами;

теоретико-методичні принципи інклюзивної освіти її компоненти;

основні положення щодо організації освітнього процесу початкової школи в умовах інклюзивного навчання;

типові проблеми й труднощі, що виникають в процесі впровадження інклюзивної освіти в Україні.

особливості сучасних інноваційних технологій та методики їх втілення в освітній інклюзивний процес;

вміти:

працювати з нормативно-правовими документами, що регламентують освітню інклюзію;

поєднувати теорію інклюзивної освіти і практику навчання осіб з особливими освітніми потребами, а також уміння приймати рішення та виробляти стратегію діяльності для вирішення завдань з урахуванням загальнолюдських цінностей, суспільних, державних та виробничих інтересів;

формувати атмосферу в закладі освіти, що базується на інклюзивних цінностях, взаємопідтримці між учасниками освітнього процесу;

володіти інструментами забезпечення інклюзивного навчання (інклюзивна політика, інклюзивна культура, інклюзивна практика);

виявляти потреби, здібності, інтереси, навчальні можливості учнів початкових класів та формування у них універсальні (soft skills) навички;

застосовувати індивідуальний та диференційований підходи для надання індивідуальної підтримки учням початкових класів;

розробляти індивідуальну програму розвитку, індивідуальний навчальний план для осіб з ООП спільно з іншими фахівцями;

застосовувати власні педагогічні прийоми роботи з особами з ООП, розробляти завдання для їх оцінювання з урахуванням індивідуальних програм розвитку, індивідуальних навчальних планів;

ефективно взаємодіяти з командою психолого-педагогічного супроводу особи з ООП [19].

2. Структура навчальної дисципліни «Організація інклюзивного навчання у початковій школі»

Тема 1. Інклюзивна освіта в сучасному педагогічному дискурсі.

Питання, які розглядаються:

Правова основа інклюзивної освіти: міжнародні документи та чинне вітчизняне законодавство України. Міжнародні стандарти з прав людини у сфері освіти. Сутність та основні складові інклюзивної освіти в інклюзивній педагогіці. Історико-педагогічний дискурс: моделі розвитку інклюзії. Від соціальної інклюзії до інклюзії в освіті. Міжнародний досвід інклюзивної освіти.

Теоретичні відомості

Найважливішим документом, що закріплює права людини, є «Загальна декларація прав людини» (1948 р.), у якій проголошено право кожної особи на освіту [22]. Вагомим гуманістичним кроком у цій сфері стало прийняття «Конвенції про права дитини» (1989 р.), яку Україна ратифікувала 27 лютого 1991 року Постановою Верховної Ради.

Розвиток інклюзивної освіти отримав значний поштовх у 1994 році на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами (7–10 червня, Іспанія). Саме тоді вперше на міжнародному рівні було наголошено на необхідності масштабних реформ. Результатом стало ухвалення «Саламанкської декларації» та Рамок дій щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами, які підписали уряди 92 країн і 25 міжнародних організацій [22].

Наступним кроком стало прийняття Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» (13 грудня 2006 р.), що гарантувала рівний захист і реалізацію прав людей з інвалідністю.

В Україні нормативно-правова база інклюзивної освіти поступово формувалася через низку важливих документів:

2010 р. – МОН України затвердило «Концепцію розвитку інклюзивного навчання» [22], яка передбачала інституційні зміни та методичне забезпечення інклюзії.

2011 р. – Постанова КМУ № 872 визначила «Порядок організації інклюзивного навчання у ЗНЗ» [12], де окреслено основні умови та матеріальну базу.

2016 р. – ухвалено Концепцію «Нова українська школа», що базується на педагогіці партнерства та передбачає готовність педагогів працювати з дітьми з ООП.

2017 р. – низка важливих рішень:

12.07 – Постанова КМУ затвердила «Положення про інклюзивно-ресурсний центр» [13];

09.08 – Постанова КМУ № 588 внесла зміни до порядку організації інклюзивного навчання [12];

05.09 – ухвалено новий Закон України «Про освіту» [1], що відкрив шлях для системного впровадження інклюзії.

2018 р. – МОН видало накази:

№ 414 (23.04) – затверджено Типовий перелік спеціальних засобів для розвитку дітей з ООП;

№ 609 (08.06) – ухвалено Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу, де вперше введено поняття «індивідуальна навчальна програма» [15].

2020 р. – прийнято Закон України «Про повну загальну середню освіту» (16.01), який передбачає індивідуальні освітні траєкторії для дітей з ООП.

2021 р. – Постановою КМУ (15.09) затверджено новий Порядок організації інклюзивного навчання у ЗЗСО [15].

Таким чином, державна політика щодо осіб з особливими освітніми потребами, закріплена у законодавстві та підзаконних актах, орієнтує педагогічну спільноту на зміну традиційних підходів до змісту й форм навчання цієї категорії дітей. Концепція інклюзивної освіти визнана

пріоритетним напрямом державної політики багатьох країн, адже її головна мета – забезпечити право на освіту кожної дитини, особливо представників вразливих груп. Це стосується передусім дітей із порушеннями психофізичного розвитку чи функціональними обмеженнями, дітей із малозабезпечених сімей, представників національних меншин, тобто всіх, хто має особливі освітні потреби, як це визначено Законом України «Про освіту».

Інклюзивна освіта розглядається як система освітніх послуг, що гарантує право дитини на навчання за місцем проживання та передбачає здобуття освіти учнями з особливими потребами у закладах загальної середньої освіти [22]. Згідно із законом, **особа з ООП** – це та, що потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки у навчальному процесі для реалізації свого права на освіту [22].

Основні принципи інклюзивної освіти чітко відображені в «Концепції Нової української школи». Йдеться про особистісно орієнтований підхід, що передбачає створення індивідуальної освітньої траєкторії для кожного учня; педагогіку партнерства, яка ґрунтується на активній взаємодії з батьками; а також формування загальнолюдських цінностей, серед яких важливим є визнання й повага до різноманіття.

Ключовим у визначенні поняття «дитина з особливими освітніми потребами» є надання додаткової підтримки. Вона має охоплювати не лише самих учнів, а й учителів, шкільний персонал і батьків. До механізмів такої підтримки належать:

- розробка індивідуальної програми розвитку;
- формування мультидисциплінарної команди;
- співпраця вчителя з асистентом;
- залучення інших фахівців;
- партнерство з батьками.

У закладах загальної середньої освіти психолого-педагогічний супровід учнів з ООП здійснює команда підтримки. До її складу входять: директор або заступник директора, класний керівник, учителі-предметники, асистент

учителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог чи реабілітолог (залежно від потреб дитини), а також батьки чи законні представники [15].

Важливу роль у впровадженні інклюзії відіграють інклюзивно-ресурсні центри. Вони проводять комплексну оцінку розвитку дітей для визначення додаткових потреб, надають консультації педагогам і допомогу батькам. Дослідження свідчать, що однією з основних компетентностей учителів, які працюють із дітьми з психофізичними чи функціональними порушеннями, є знання основ спеціальної педагогіки. Це означає розуміння впливу різних порушень на когнітивний, мовленнєвий, емоційно-соціальний і фізичний розвиток. Таке знання дозволяє педагогам вносити зміни як у навчальне середовище, так і в освітні цілі, завдання й способи оцінювання.

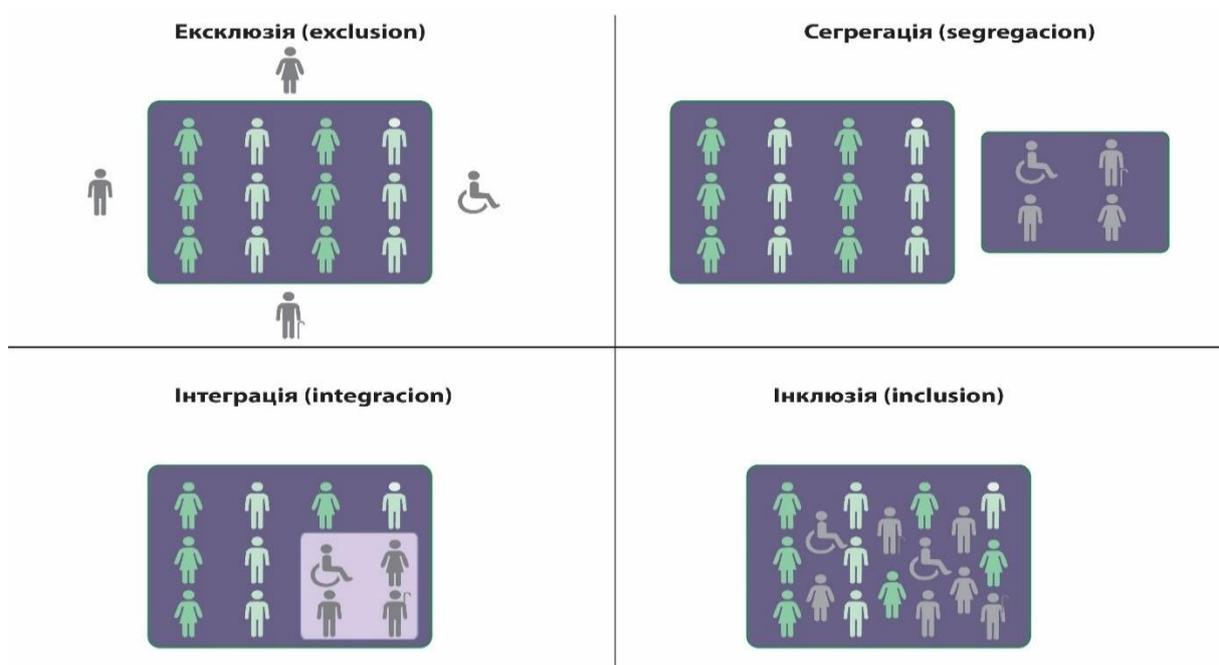
Розвиток інклюзивної освіти має свої історичні етапи:

сегрегація – діти з ООП навчаються в окремих спеціальних закладах із вузькопрофільними спеціалістами;

інтеграція – діти з ООП відвідують заклади загальної освіти, але навчаються окремо у спеціальних класах, водночас спілкуючись із ровесниками під час перерв;

інклюзія – усі діти здобувають освіту разом у класах ЗЗСО та беруть участь у шкільних і позашкільних заходах [9].

Узагальнено ці форми організації навчання відображено на рис. 1.

Рис. 1. Еволюція ставлення громадськості до осіб з інвалідністю

Виокремлено 5 яскраво періодів сприйняття суспільством осіб із ООП:

Таблиця 1

Періоди сприйняття суспільством осіб із ООП

Сприйняття державою і соціумом осіб із ООП	Етап розвитку системи освіти осіб з ООП	Хронологічні межі
I Визнання права на життя	—	IX–VIII ст. до Р. X. – XII ст.
II Визнання права на піклування (спочатку в притулках, а згодом – у перших спеціальних освітніх закладах)	—	XII ст. – 70-80-ті рр. XVIII ст.
III Визнання необхідності навчання трьох категорій дітей: із порушеннями слуху, зору, інтелекту	3 види спеціальних шкіл	70–80-ті рр. XVIII ст. – початок XX ст.

На думку сучасних дослідників, одними з країн із найбільш розвиненим законодавством у сфері інклюзивної освіти є Канада, Кіпр, Данія, Італія, Ісландія, Індія, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Іспанія, Швеція, Австралія, США та Велика Британія. Водночас суттєві освітні зміни відбуваються і в менш розвинених державах – В'єтнамі, Лаосі, Марокко, Єгипті, Уганді. Активність реформ у цих країнах значною мірою зумовлена ефективним упровадженням програм ЮНЕСКО. У Бельгії, Німеччині, Франції, Нідерландах і Фінляндії інклюзія має менш виражений характер, оскільки тут домінує інтегрований підхід: діти з особливими освітніми потребами навчаються переважно у спеціальних школах або класах при загальноосвітніх закладах, а з ровесниками без порушень розвитку контактують переважно поза навчальним процесом.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [6], [7], [8], [9], [12], [13], [15], [22].

Тема 2. Інклюзивне навчання як форма реалізації інклюзії у початковій школі.

Питання, які розглядаються

Основні підходи до визначення поняття «інклюзивне навчання». Механізми забезпечення організації інклюзивного навчання в початковій школі. Зарахування учнів до закладу освіти згідно з Порядком зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим МОН. Утворення інклюзивного класу в закладі загальної середньої освіти. Організація інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти у період воєнного стану.

Теоретичні відомості

Інклюзивне навчання в початковій школі – це одна з форм упровадження інклюзії, яка гарантує дітям з особливими освітніми потребами (ООП) право здобувати освіту у звичайному загальноосвітньому середовищі за місцем проживання, а не в спеціалізованих закладах. Його головна мета –

створення єдиного освітнього простору, де всі учні, незалежно від рівня здібностей, навчаються разом, отримуючи необхідну підтримку та індивідуально адаптовані умови. Це сприяє соціальній інтеграції, вихованню толерантності та розкриттю потенціалу кожної дитини.

Основні складові інклюзивного навчання у початковій школі:

спільне навчання, діти з ООП навчаються у звичайних класах разом із ровесниками;

урахування індивідуальних потреб, для кожного учня розробляється індивідуальна освітня траєкторія із застосуванням особистісно орієнтованих методик, що відповідають його темпу розвитку та можливостям;

підтримка, забезпечується допомога асистента вчителя, проводяться корекційні заняття та створюються умови для ефективного навчання;

адаптація середовища, школа змінює навчальні матеріали, організовує доступний простір (пандуси, ліфти), формує доброзичливу інклюзивну атмосферу;

соціалізація, діти вчаться співпрацювати, поважати відмінності, проявляти емпатію й будувати дружні стосунки, що позитивно позначається на їхньому розвитку;

партнерство, ажливу роль відіграє взаємодія батьків і фахівців команди психолого-педагогічного супроводу [22].

Завдання інклюзії в початковій школі:

- Забезпечення рівного доступу. Кожна дитина має право на якісну освіту.

- Соціальна адаптація. Допомога дітям з ООП відчувати себе повноцінними учасниками суспільного життя.

- Формування толерантності. Виховання в учнів розуміння людських відмінностей та готовності до взаємопідтримки.

- Розкриття потенціалу. Надання можливостей для максимальної самореалізації у навчанні й подальшому житті [18].

Зарахування до державних і комунальних закладів освіти здійснюється на підставі письмової заяви одного з батьків (або законних представників) та документів, що підтверджують право дитини на першочергове зарахування (місце проживання, наявність братів/сестер у закладі, робота батьків у школі тощо). Процедура регламентується Порядком, затвердженим МОН, і передбачає дотримання встановлених термінів подання документів та принципу черговості, що гарантує реалізацію конституційного права на освіту.

Основні етапи та умови зарахування:

Подання заяви. Батьки звертаються до закладу освіти із заявою про зарахування дитини.

Першочергове зарахування. Пріоритет надається дітям, які проживають на території обслуговування школи.

Заповнення вільних місць. Протягом травня приймаються заяви до 1-го класу. Якщо після зарахування дітей з пріоритетних категорій залишаються місця, їх заповнюють у порядку подання заяв.

Наказ про зарахування. Після формування списків керівник школи видає відповідний наказ.

Важливі аспекти:

Зарахування проводиться виключно за правилами, затвердженими МОН.

Батьки повинні подати заяву та всі необхідні документи вчасно.

Для вступу, наприклад, до 10-го класу потрібно надати заяву, медичну довідку, копію свідоцтва про народження та документ про здобуття базової загальної середньої освіти [14].

Організація інклюзивного навчання в умовах воєнного стану здійснюється відповідно до чинного законодавства, зокрема до *Порядку організації інклюзивного навчання* (Постанова КМУ № 957). Він передбачає створення інклюзивних класів за заявою батьків, формування команд психолого-педагогічного супроводу та використання дистанційних технологій і гнучких форматів навчання для учнів з особливими освітніми потребами (ООП). Особлива увага приділяється забезпеченню доступного освітнього

середовища та індивідуалізованому підходу, що враховує стан здоров'я та потреби дитини, зокрема у випадках вимушеного переміщення [14].

Основні складові організації інклюзивного навчання:

Створення інклюзивного класу. Відбувається на підставі заяви дитини з Команда психолого-педагогічного супроводу. Забезпечує підтримку учнів з ООП; діяльність регулюється Примірним положенням.

Доступне освітнє середовище. Визначене Законом України «Про освіту» та Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору як обов'язкова умова.

Індивідуальна програма розвитку (ІПР). Нова форма ІПР фіксує рівні підтримки та порядок надання допомоги учням з ООП [14].

Особливості організації під час воєнного стану:

Дистанційне навчання. Учні, які змінили місце проживання, можуть навчатися онлайн та отримувати психолого-педагогічні послуги в ІРЦ чи інших установах, у тому числі дистанційно.

Гнучке зарахування. Якщо батьки дітей з ООП перебувають на тимчасово окупованих територіях, зарахування до школи здійснюється на підставі документів, надісланих електронною поштою або через месенджери.

Індивідуальна форма навчання (педагогічний патронаж). Додаткові освітні й корекційні послуги надаються в ІРЦ або інших закладах згідно з ІПР.

Необхідні документи для інклюзивного навчання:

- заява;
- свідоцтво про народження дитини;
- медична довідка з висновком лікаря про можливість відвідування закладу освіти;
- висновок інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) [14].

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18].

Тема 3. Методичні засади організації інклюзивного навчання в початковій школі.

Питання, які розглядаються:

Організація та облаштування освітнього простору початкової школи. Інструменти забезпечення інклюзивного навчання. Розумне пристосування для забезпечення якісного інклюзивного навчання в початковій школі. Забезпечення допоміжними засобами для навчання. Принципи та правила організації універсального дизайну в закладі освіти. Архітектурна та фізична доступність закладу. Інформаційна доступність. Доступність навчальних програм.

Теоретичні відомості

Термін **«освітній простір»** близький до поняття «освітнє середовище», проте між ними існують певні відмінності. Освітній простір можна трактувати як результат педагогічного «освоєння» середовища, тобто освітнє середовище у взаємодії з активним суб'єктом (окремим індивідом або групою). Натомість освітнє середовище виступає як даність, створена завдяки цілеспрямованій діяльності людини. Якщо освітній простір характеризує динаміку та систему соціальних зв'язків закладу освіти, то освітнє середовище має більш статичний характер [20].

Інклюзивний освітній простір включає:

підготовку методичного й технічного забезпечення;

розробку та впровадження індивідуальних модифікованих програм, спрямованих на:

- використання спеціально підібраних завдань для розвитку окремих функцій (звуковий аналіз і синтез, фонетичне сприйняття, граматичні категорії, зв'язне мовлення, зорово-моторна координація, усі канали сприйняття інформації – візуальний, аудіальний, кінестетичний із залученням тактильних відчуттів);

- зміну традиційних способів подання інформації та організації уроків (наприклад, замість письмових завдань – малювання чи ліплення), адаптацію

змісту завдань, критеріїв оцінювання, вимог до результатів навчання дітей з ООП;

- доступне й чітке пояснення інструкцій, використання повторів, покрокових вказівок у письмовій та усній формі, демонстрацію зразків виконання завдань [22].

Загалом інклюзивний освітній простір школи складається з кількох компонентів:

Навчально-виховного (когнітивно-креативного) – система знань, умінь і навичок, що формується завдяки креативності та професіоналізму педагогів.

Комунікативно-рефлексивного – уміння взаємодіяти як у навчальній, так і в позаурочній діяльності («учитель – учень», «учень – учень»).

Культурно-поведінкового – вербальні та невербальні навички етнокультурної толерантності всіх учасників освітнього процесу.

Здоров'язберезувального – створення сприятливого емоційного й психологічного клімату в школі та в окремих класах.

Виділяють три складники якісного інклюзивного середовища:

просторово-предметний – сучасні матеріальні засоби, безбар'єрність, архітектурна доступність закладу та його території;

змістовно-методичний – адаптація навчальних програм до потреб дітей з ООП, орієнтація на їхні сильні сторони, використання сенсорних стилів навчання, диференціація методів і результатів без зміни самої програми;

комунікативно-організаційний – узгоджена діяльність Команди супроводу, чіткий розподіл ролей і функцій між її учасниками [4].

Створення навчального середовища для дітей з ООП має гнучкий та індивідуальний характер. Воно передбачає не лише пристосування простору, а й підвищення компетентності педагогів, налагодження продуктивної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу. Завдання педагога – організувати середовище, що сприятиме гармонійному фізичному, психічному й духовному розвитку учнів.

Відповідно до Закону України «Про освіту», формування освітнього середовища й надання освітніх послуг здійснюється на основі універсального дизайну та розумного пристосування.

Універсальний дизайн – це проєктування предметів, середовища, програм та послуг, що робить їх максимально зручними для використання всіма без необхідності додаткової адаптації.

Розумне пристосування – це внесення необхідних змін і модифікацій у конкретних випадках для забезпечення дітям з ООП можливості реалізувати своє право на освіту.

Формування доступного освітнього середовища – командна робота педагогів, дітей і батьків. Цей процес включає кілька етапів:

Визначення різноманіття та формування позитивної атмосфери. Потрібно руйнувати стереотипи, створювати доброзичливий клімат у класі, активно залучати учнів і батьків.

Архітектурна та фізична доступність закладу. Це регламентується державними будівельними нормами й включає доступність шкільної території, входів, коридорів, класів, спортивних залів, їдальні, санітарних приміщень.

Інформаційна доступність. Сайт школи має відповідати веб-стандартам, бути зручним, містити інформацію про доступність закладу, транспорт, навчальні матеріали. У школі використовуються зрозумілі матеріали (у тому числі з великим шрифтом, піктограмами), що забезпечують доступність для всіх учнів.

Доступність навчальних програм. Викладання має бути індивідуалізованим, різноманітним, толерантним та максимально адаптованим до потреб кожної дитини [22].

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [14], [20], [22], [28], [29].

Тема 4. Організаційна робота учителя початкових класів у процесі інклюзивного навчання.

Питання, які розглядаються

Сутність соціально-педагогічної діяльності учителя початкових класів в інклюзивному закладі освіти. Організаційні засади діяльності вчителя в інклюзивному класі. Адаптація навчального середовища та матеріалів. Асистент вчителя, посадові обов'язки, посадова інструкція, які затверджується керівником закладу освіти відповідно до вимог законодавства. Співпраця вчителя та асистента вчителя в інклюзивному освітньому середовищі. Асистент учня та соціальний працівник, надання послуг супроводу під час інклюзивного навчання. Організація підтримки і допомоги громадських організацій та соціальних служб.

Теоретичні відомості

Організація роботи вчителя в інклюзивному класі передбачає застосування індивідуального підходу до дітей з особливими освітніми потребами (ООП), адаптацію навчальних матеріалів і середовища, активне залучення учнів до спільної діяльності, систематичний моніторинг їхніх досягнень, а також командну співпрацю з асистентом учителя, батьками та іншими фахівцями. Головне завдання педагога – створити доступний і комфортний освітній простір, використовуючи різні способи подачі інформації, адаптовані меблі та обладнання, забезпечуючи ефективну взаємодію всіх учасників навчального процесу [22].

1. Адаптація навчального середовища та матеріалів

Доступність. Робочий простір організовується так, щоб він був зручним і безпечним для всіх учнів, у тому числі дітей з ООП.

Модифікація матеріалів. Інформація подається у різних форматах (текст, зображення, відео, аудіо), з урахуванням читабельності шрифтів, кольорового контрасту та логічної структури.

Візуальна підтримка. Використовуються опорні схеми, наочні підказки та конспекти для кращого засвоєння знань.

2. Індивідуалізація та планування

Індивідуальний навчальний план (ІНП). Розробляється з урахуванням освітніх потреб дитини та включає навчальні, поведінкові й емоційні цілі, які узгоджуються з батьками й командою супроводу.

Моніторинг результатів. Постійне відстеження прогресу учнів, аналіз їхніх досягнень і внесення необхідних змін у навчальний процес.

3. Взаємодія з учнями та співпраця в команді

Залучення однолітків. Створюються умови для командної роботи, групових завдань та проєктів, що сприяють інтеграції дітей з ООП.

Командний підхід. Учитель працює у взаємодії з асистентом, батьками та спеціалістами, які надають додаткову підтримку дитині.

Комунікація. Важливо підтримувати постійний діалог з батьками, залучаючи їх до участі у створенні й реалізації ІНП.

4. Роль асистента вчителя

Підтримка учнів. Допомагає дітям з ООП під час виконання завдань, додатково пояснює матеріал і сприяє їхній активності на уроці.

Робота з матеріалами. Адаптує навчальні завдання, готує спрощені варіанти, допомагає у створенні наочних засобів.

Спостереження та залучення. Відстежує навчальний процес, підтримує учнів з ООП та сприяє їхній участі у спільних видах діяльності [5].

Асистент учня (або соціальний працівник) забезпечує супровід дитини з особливими освітніми потребами (ООП) у процесі інклюзивного навчання, допомагаючи їй брати повноцінну та активну участь в освітньому середовищі. Його завдання охоплюють підтримку у самообслуговуванні, пересуванні, спілкуванні, харчуванні та контроль стану здоров'я. Послуга надається на основі висновку інклюзивно-ресурсного центру та заяви батьків і оформлюється як соціальна послуга супроводу через органи місцевого самоврядування [2].

Хто може бути асистентом учня?

- Соціальний працівник, який здійснює супровід під час інклюзивного навчання.

- Один із батьків дитини з ООП.
- Особа, уповноважена батьками, що пройшла спеціальне навчання.

Які функції виконує асистент учня?

- Допомога у самообслуговуванні. Підтримка в побутових діях та догляд.
- Комунікативна підтримка. Сприяння спілкуванню з педагогами та однолітками.

- Організація харчування. Допомога під час прийому їжі.
- Супровід у пересуванні. Забезпечення мобільності та рухової активності.

- Спостереження за здоров'ям. Контроль самопочуття, допомога в проведенні необхідних процедур (наприклад, прийом ліків).

- Підтримка у навчанні. Допомога в адаптації матеріалів і поясненні завдань.

- Організація дозвілля. Супровід під час ігор та відпочинку (зокрема денного сну).

Як оформити послугу супроводу?

1. Звернутися до інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) для проходження комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини.

2. Подати заяву одним із батьків до виконавчого органу сільської, селищної чи міської ради.

3. Пройти процедуру оформлення соціальної послуги: оцінка потреб дитини, складання індивідуального плану.

4. Укласти договір між батьками та надавачем послуги (наприклад, соціальним працівником) [12].

Організації, що підтримують розвиток інклюзії охоплюють як державні інституції, так і недержавні установи, які працюють на засадах інклюзивної освіти та соціального залучення. Вони надають допомогу громадським

об'єднанням та соціальним службам, а також сприяють реалізації прав людей з особливими потребами.

Державні інституції:

Міністерство освіти і науки України – формує нормативну базу інклюзивної освіти, розробляє методичні рекомендації для закладів освіти.

Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) – надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги та видають висновки для дітей з особливими освітніми потребами.

Недержавні структури та громадські організації:

Ресурсні центри підтримки інклюзивної освіти при інститутах післядипломної освіти – здійснюють консультативну та методичну підтримку педагогів і громадських організацій.

Громадські організації та благодійні фонди – займаються захистом прав осіб з інвалідністю, впровадженням інклюзивних практик, наданням соціальної допомоги та розробкою інноваційних програм соціального включення.

Основні напрями їхньої діяльності:

Методична підтримка – створення посібників, рекомендацій, навчальних матеріалів.

Консультавання – допомога батькам, педагогам і соціальним працівникам щодо питань інклюзії та адаптації.

Програми соціальної інтеграції – розробка та реалізація проєктів для залучення осіб з особливими потребами до суспільного життя.

Правозахисна діяльність – адвокація та відстоювання прав людей з інвалідністю та їхніх родин [22].

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [12], [20], [22], [28], [29].

Тема 5-6. Психолого-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами в початковій школі.

Питання, які розглядаються

Психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями зору. Психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями слуху. Психолого-педагогічний супровід осіб з тяжкими порушеннями мовлення. Психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями опорно-рухового апарату. Психолого-педагогічний супровід осіб із затримкою психічного розвитку. Психолого-педагогічний супровід осіб з інтелектуальними порушеннями. Психолого-педагогічний супровід осіб з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю. Психолого-педагогічний супровід осіб з розладами аутистичного спектра.

Теоретичні відомості

Плануючи навчальний процес, учитель має враховувати, що в дітей із порушенням зору недостатньо розвинені абстрактно-логічне мислення, рухова активність і просторове орієнтування. Їм складно створювати нові образи уяви, а поведінка часто характеризується негнучкістю. Аналітична діяльність у таких учнів повільна: сприймання уповільнюється, особливо якщо час на розпізнавання предметів чи їхніх ознак обмежений. Фрагментарність та низька швидкість зорового сприйняття не дозволяють отримати повну й достовірну інформацію, що ускладнює виконання практичних завдань.

У школі діти з порушенням зору відчують труднощі під час роботи з малюнками та позначеннями у підручниках, а також із лініями й клітинками в зошитах. Часто виникають проблеми з розрізненням подібних цифр і літер, їхнім запам'ятовуванням. Такі труднощі можуть призводити до пасивності, зниження мотивації до навчання, заниженої самооцінки, нестачі комунікабельності та замкнутості. Для розвитку пізнавальної діяльності важливо організувати навчання з опорою на збережені аналізатори, дотримуватися офтальмо-гігієнічних вимог, розвивати просторове сприйняття й орієнтування, моторику, координацію. Рекомендується застосовувати спеціальні оптичні та електронні засоби (луни, телескопи, пристрої для

тактильного сприйняття), а також методи, що орієнтуються на «зону найближчого розвитку». Необхідно приділяти увагу й соціально-комунікативним навичкам [22].

Учитель має добре знати індивідуальні психофізичні особливості дитини, умови функціонування її зорової системи та вплив зовнішніх факторів (утоми, освітлення, емоційного стану). Робоче місце повинно бути правильно освітленим, а зорову роботу слід чергувати з іншими видами діяльності. Доцільно вводити динамічні паузи та вправи для очей.

У дітей із порушеннями слуху виникають інші труднощі: зниження уваги, обсягів пам'яті, рівня узагальнення й розуміння матеріалу; нестабільність емоцій, моторні порушення, залежність від дорослих, підвищена стомлюваність. Вони можуть демонструвати або завищену самооцінку й агресивність, або страх і замкнутість. Тому в інклюзивному навчанні важливо враховувати їхні особливі потреби: соціально-емоційну підтримку, розвиток мотивації, формування навичок самоконтролю, створення сприятливого комунікативного середовища, використання спеціальних методик та вдосконалення слухо-зорового сприйняття мовлення. Для цього необхідно забезпечити безбар'єрне середовище, підтримку сурдопедагога, логопеда, психолога, а також спеціальне обладнання (звукопідсилювальні системи, тренажери, слухові апарати, комп'ютерні технології) [22].

Учні з мовленнєвими порушеннями зазвичай мають знижену увагу, схильність до механічного запам'ятовування, труднощі з розгорнутим мовленням. У них часто формується негативне ставлення до мовного спілкування, що може супроводжуватися афективними реакціями, агресивністю, замкнутістю, підвищеною збудливістю. Для їхнього навчання потрібні логопедична корекція, розвиток мовленнєвої компетентності, робота над діалогічним і монологічним мовленням, фонематичними процесами, а також розвиток навичок читання й письма. Важлива також психолого-педагогічна підтримка у сфері поведінки та емоційного розвитку.

Діти з порушеннями опорно-рухового апарату мають труднощі з просторовими й часовими уявленнями, тактильним сприйняттям, словниковим запасом і розвитком мовлення. Їхня пізнавальна діяльність обмежена високою втомлюваністю, а сприйняття об'єктів часто є фрагментарним. Організуючи навчання, педагогам слід приділяти увагу розвитку просторової орієнтації, враховувати сенсорну чутливість, створювати доступне освітнє середовище (спеціальні робочі місця, пандуси, ліфти). Важливим є також індивідуальний підхід і корекційні заняття.

Учні із затримкою психічного розвитку (ЗПР) відзначаються повільністю психічних процесів, слабкою концентрацією уваги, швидкою стомлюваністю. Вони потребують додаткових пояснень, великої кількості тренувальних вправ, використання наочності та підтримки мотивації. Важливим є розвиток емоційної сфери, організація просторово-часового середовища та застосування здоров'язберезувальних технологій.

У дітей з інтелектуальними порушеннями стійко порушені процеси мислення, пам'яті, уяви, а також моторика й емоційно-вольова сфера. Вони потребують адаптованого матеріалу, постійної підтримки, використання наочних методів і систематичної допомоги у навчальній діяльності. Необхідні заняття корекційного спрямування та навчання застосуванню знань у повсякденному житті.

Діти із синдромом дефіциту уваги й гіперактивності (СДУГ) мають надмірну активність, труднощі з увагою, схильність до імпульсивної поведінки, емоційну нестійкість. Для ефективного навчання потрібна чітка організація дня, зрозумілі правила, регулярні паузи на відпочинок, акцент на позитивному підкріпленні та індивідуальному підході.

Учні з розладами аутистичного спектру (РАС) відзначаються особливим сприйняттям світу, труднощами у мовленнєвій та соціальній взаємодії, сенсорною гіпер- чи гіпочутливістю, швидкою виснажливістю, схильністю до агресії чи самоагресії. Для їхнього навчання необхідне створення комфортної атмосфери, поетапна організація навчання, індивідуальна програма,

розвиток комунікативних навичок, постійний моніторинг та активна співпраця з батьками [22].

Рекомендовані джерела:

[20], [21], [22], [24], [28].

Тема 7. Рівні підтримки осіб з особливими освітніми потребами в освітньому процесі.

Питання, які розглядаються

Підтримка в освітньому процесі. Рівні надання підтримки, критерії їх визначення. Перший рівень підтримки та його характеристика. Другий рівень підтримки та його характеристика. Третій рівень підтримки та його характеристика. Четвертий рівень підтримки та його характеристика. П'ятий рівень підтримки та його характеристика. Характеристика рівнів прояву труднощів: інтелектуальні труднощі, пізнавальні труднощі, соціокультурні (соціоадаптаційні) труднощі, функціональні труднощі, фізичні труднощі. Механізм отримання підтримки в освітньому процесі. Індивідуальна освітня траєкторія, механізм її реалізації.

Теоретичні відомості

В українській системі освіти передбачено п'ять рівнів підтримки для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Вони визначаються індивідуально на основі комплексної психолого-педагогічної оцінки фахівців. Кожен рівень відображає ступінь складнощів, з якими стикається дитина: від легких (I рівень) до найвираженіших (V рівень). Підтримка може включати адаптацію навчальних програм, проведення корекційно-розвиткових занять, залучення асистента, застосування спеціальних методів навчання та отримання консультацій у фахівців відповідно до потреб учня.

В освітньому процесі для кожної категорії дітей з особливими освітніми потребами (ООП) передбачено **п'ять рівнів підтримки** [14].

Підставою для її надання є висновок інклюзивно-ресурсного центру про результати комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, а також заява одного з батьків або законного представника.

I рівень (незначні труднощі). Дітям надається консультативна допомога від корекційного педагога, логопеда чи психолога. За потреби можливі логопедичні послуги. Асистент та адаптація/модифікація програми не потрібні.

II рівень (легкі труднощі). Передбачає обов'язкове проведення комплексної оцінки в ІРЦ, створення сприятливого освітнього середовища, можливе використання допоміжних засобів навчання чи додаткової підтримки. Допускається адаптація змісту навчання, методичний супровід та консультації від фахівців ІРЦ та інших спеціалістів.

III рівень (помірні труднощі). Окрім заходів попередніх рівнів, призначається асистент вихователя (залежно від потреби дитини). Запроваджуються заняття з розвитку слухового та зорового сприймання, альтернативної комунікації, соціально-побутових навичок тощо.

IV рівень (тяжкі труднощі). Передбачає обов'язкову участь асистента вчителя та за потреби асистента дитини. Навчальний зміст адаптується або модифікується із застосуванням спеціальних методик, технологій та прийомів.

V рівень (найтяжчі труднощі). Необхідна модифікація навчального змісту, допомога асистента вчителя й асистента дитини. Організуються корекційно-розвиткові заняття (до 8 разів на тиждень), навчання здійснюється за індивідуально модифікованим розкладом.

РІВНІ ПІДТРИМКИ (основні дані)

		I РІВЕНЬ	II рівень	III рівень	IV рівень	V рівень
1	ІНКЛЮЗИЯ	• Інклюзивний клас НЕ створюється	• Створюється інклюзивний клас			
2	АСИСТЕНТ	-	Асистент вчителя	Асистент вчителя + Асистент дитини (за потреби)	Асистент вчителя + Асистент дитини (обов'язково)	Асистент вчителя + Асистент дитини (обов'язково)
3	МЕХАНІЗМ ОТРИМАННЯ ПІДТРИМКИ	1. Підтримка надається ресурсами закладу освіти на підставі заяви батьків 2. Заклад освіти створює Команду супроводу, яка приймає рішення про підтримку I рівня.	1. Заява одного з батьків законного представника 2. Висновок ІРЦ про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи Лбо: 2. Заклад освіти за рішенням Команди супроводу із залученням до неї представника ІРЦ за погодженням з батьками може змінювати рівень підтримки в межах одного суміжного рівня підтримки з урахуванням кращих інтересів учня			
4	ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	БЕЗ додаткового фінансування	• Закупівля обладнання на 10% загальної суми фінансової підтримки	• Закупівля обладнання на 20% загальної суми фінансової підтримки • Оплата послуг асистента вчителя; • Закупівля допоміжних засобів для навчання	• Закупівля обладнання на 35% загальної суми фінансової підтримки • Оплата послуг асистента вчителя; • Закупівля допоміжних засобів для навчання • Фінансування базових соціальних послуг фінансування облаштування освітнього середовища • Доплати за роботу в інклюзивному класі	
5	ІІР	Не передбачено	Адаптація змісту навчання	Адаптація змісту навчання	Модифікація або адаптація навчання	Модифікація або адаптація навчання
6	РОЗКЛАД	Звичайний	Звичайний + КРЗ	АДАПТОВАНИЙ	АДАПТОВАНИЙ та/або МОДИФІКОВАНИЙ	МОДИФІКОВАНИЙ
7	КРЗ	Не передбачено	2 заняття/ тиждень	4 заняття/ тиждень	6 занять/ тиждень	8 занять / тиждень

На всіх рівнях підтримки важливим є створення доступного освітнього середовища, що включає:

- застосування принципів універсального дизайну;
- розумне пристосування;
- облаштування ресурсної кімнати;
- організацію індивідуального робочого місця та забезпечення

необхідними засобами навчання [20].

Категорії освітніх труднощів.

Інтелектуальні. Пов'язані з обмеженнями у розвитку передумов інтелектуальної діяльності (пам'ять, увага, мислення, мовлення, волюві процеси, мотивація), власне інтелектуальних здібностей (уміння узагальнювати, абстрагувати, міркувати, формулювати думки та судження, робити висновки) та інтелектуального багажу (набуті знання, уміння, навички).

Функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві). Можуть виявлятися в обмеженнях слухових, зорових, опорно-рухових чи мовленнєвих функцій, що проявляється у порушеннях голосу, труднощах сприйняття мовлення на слух, використання словникового запасу і граматичних структур, процесів читання, письма та комунікації.

Фізичні. Стосуються порушень функціонування органів чи кінцівок різного ступеня вираженості.

Навчальні. Виявляються у специфічності або обмеженнях довільних видів діяльності, таких як письмо, виконання математичних дій тощо. *Довільна діяльність – це цілеспрямована активність, яка відбувається під контролем свідомості.*

Соціоадаптаційні (особистісні та середовищні) або соціокультурні. Пов'язані з труднощами у пристосуванні до соціального середовища: засвоєнням правил і норм, інтеграцією в соціальні групи, розвитком навичок рольової поведінки, а також із бар'єрами у взаємодії з представниками різних культур чи використанні альтернативних засобів комунікації (наприклад, жестової мови). Виявлення таких бар'єрів свідчить про необхідність віднесення окремих особливостей розвитку дитини до категорії особливих освітніх потреб, що потребує відповідної адаптації освітнього середовища. При цьому варто враховувати, що не всі особливості, виявлені під час обстеження, автоматично стають перешкодою у навчанні. Якщо вони не заважають засвоєнню знань і не створюють бар'єрів у здобутті освіти, то не відносяться до особливих освітніх потреб і не потребують спеціальних умов навчання [14].

Індивідуальна освітня траєкторія (ІОТ) – це особистий шлях здобувача освіти до досягнення певного рівня компетентності з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб і попереднього досвіду. Вона спрямована на створення сприятливих умов для навчання та розвитку кожної дитини, ґрунтуючись на принципах дитиноцентризму.

Механізм реалізації ІОТ:

1. Визначення персонального шляху – аналіз здібностей, інтересів, потреб, мотивації та досвіду учня.

2. Розробка індивідуальної освітньої програми (ІОП) – нормативного документа, який визначає:

цілі навчання,

зміст освітнього матеріалу,

форми та строки його опрацювання,
критерії оцінювання результатів.

3. Надання свободи вибору здобувачу освіти щодо:

форм, видів та темпу навчання,
освітньої програми та навчальних дисциплін,
методів і засобів навчання.

4. Індивідуалізація процесу через:

диференційовані завдання на уроках,
додаткові ресурси та індивідуальні роботи,
консультації з педагогами.

5. Використання академічної мобільності та можливість зарахування результатів, отриманих у неформальній чи інформальній освіті [3].

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [4], [6], [14], [20], [21], [22], [23], [25], [26].

Тема 8. Команда психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами.

Питання, які розглядаються

Залучення фахівців (із числа працівників закладу освіти та/або додатково залучених фахівців) для надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг (допомоги) відповідно до потреб учнів початкових класів. Організація роботи та основні принципи команди супроводу (повага до індивідуальних особливостей учня з особливими освітніми потребами, дотримання інтересів особи з особливими освітніми потребами, недопущення дискримінації та порушення її прав, командний підхід). Склад учасників Команди психолого-педагогічного супроводу. Роль батьків в інклюзивному процесі.

Теоретичні відомості

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти здійснюється з урахуванням її

індивідуальних особливостей та потреб і забезпечується діяльністю Команди супроводу. Її організація та функціонування визначені наказом Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» [15].

Відповідно до положення, до складу Команди входять:

постійні учасники – директор або його заступник з навчально-виховної роботи, класний керівник чи вчитель початкових класів, учителі-предметники, асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, дефектолог (залежно від потреб дитини), реабілітолог, а також батьки або законні представники дитини з ООП;

залучені фахівці – медичний працівник школи, лікар, асистент дитини, спеціалісти органів соціального захисту, представники служби у справах дітей та інші [15].

Таблиця 2

Основні функції адміністрації закладу освіти у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Адміністрація закладу освіти:	
1.	Формування складу Команди супроводу.
2.	Призначення відповідальної особи щодо координації розроблення ІПР.
3.	Організація роботи Команди супроводу.
4.	Контроль за виконанням висновку ІРЦ.
5.	Залучення фахівців (у т. ч. фахівців ІРЦ) для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП.
6.	Контроль за виконанням учасниками Команди супроводу своїх функцій.
7.	Розроблення спільно з іншими учасниками Команди супроводу індивідуального навчального плану дитини з ООП.
8.	Залучення батьків дитини з ООП до розроблення й погодження ІПР.
9.	Оцінка діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР.
10.	Моніторинг виконання ІПР.

Основні функції практичного психолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Практичний психолог:	
1.	Вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП.
2.	Психологічний супровід дитини з ООП.
3.	Надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ППР.
4.	Надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП.
5.	Консультативна робота з батьками дитини з ООП.
6.	Просвітницька робота щодо формування психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Основні функції соціального педагога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Соціальний педагог:	
1.	Соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків.
2.	Виявлення соціальних проблем, які потребують негайного розв'язання, при потребі – направлення до відповідних фахівців із метою надання конкретної допомоги.
3.	Вивчення соціальних умов розвитку дитини з ООП.
4.	Соціалізація дитини з ООП, адаптація її в новому колективі.
5.	Інформування дитини з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти; залучення дитини до участі у відповідних гуртках і секціях з урахуванням її можливостей.
6.	Надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків; формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі; подолання особистісних та міжособистісних конфліктів.
7.	Захист прав дитини з ООП за відповідним дорученням – представлення її інтересів у відповідних органах та службах.

Основні функції вчителя дефектолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Вчителі-дефектологи (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог), учитель-реабілітолог:	
1.	Надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП, згідно з ППР.
2.	Моніторинг досягнень у відповідній сфері розвитку дитини, згідно з ППР.
3.	Надання рекомендацій педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей упродовж навчання, технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в ППР, та застосування певних адаптацій (модифікацій).
4.	Консультативна робота з батьками дитини з ООП.

Основні функції вчителя початкових класів у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Вчитель початкових класів (класний керівник), учителі-предметники:	
1.	Забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ППР.
2.	Підготовка інформації для учасників засідання Команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її позитивні аспекти й потреби; результати виконання дитиною навчальної програми.
3.	Участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП.
4.	Розробка індивідуальної навчальної програми в закладі загальної середньої освіти.
5.	Визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ППР.
6.	Створення належного мікроклімату у шкільному колективі.
7.	Надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП.

Основні функції асистента учителя у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Асистент учителя:	
1.	Спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб.
2.	Участь в організації освітнього процесу дитини з ООП.
3.	Участь у розробці ІІР.
4.	Участь у підготовці індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми.
5.	Адаптація освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП.
6.	Оцінка спільно з учителем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІІР.
7.	Підготовка інформації для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб.
8.	Надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП.

Основні функції батьків у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Батьки дитини з ООП:	
1.	Доведення інформації про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань).
2.	Задіяність у роботі Команди супроводу, в т. ч. залучення до складання ІІР.
3.	Створення належних якісних умов для навчання, виховання й розвитку дитини.

Команда фахівців дбає про створення сприятливого мікроклімату в класі та школі, аналізує чинники, що впливають на комфорт дитини, зокрема рівень безпеки в освітньому середовищі та взаємини між його учасниками. Спільна робота спеціалістів дозволяє ухвалювати більш зважені та якісні рішення, а її результати значно перевищують ефективність діяльності окремого фахівця.

До ключових ознак успішної команди належать:
єдине бачення проблем та шляхів їх подолання;
відданість ідеї співпраці;
взаємозалежність, що ґрунтується на визначенні спільних цілей,
розумінні та цінуванні внеску кожного учасника.

Ефективна взаємодія потребує готовності приймати нові виклики, брати на себе відповідальність та вчасно робити внесок у спільну справу. Побудова результативної команди ґрунтується на взаємоповазі, довірі, колективному плануванні й спільних цінностях.

Рекомендовані джерела:

[15], [20], [21], [22], [24], [25], [27], [28].

Тема 9. Індивідуальна програма розвитку учня з особливими освітніми потребами

Питання, які розглядаються

Розроблення індивідуальної програми розвитку (ІПР) для учня з особливими освітніми потребами, моніторинг її виконання. Збір інформації про особливості розвитку здобувача освіти, його інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання індивідуальної програми розвитку. Методи навчання, необхідні ресурси та послуги для підтримки учня. Основні етапи створення ІПР. Комплексна оцінка, визначення цілей, розробка стратегій. Застосування розробленої програми в освітньому процесі. Оцінювання та коригування ІПР відповідно до прогресу дитини. Система моніторингу прогресу дитини з ООП.

Теоретичні відомості

Потреба в індивідуалізації супроводу дитини з особливими освітніми потребами, а також у розробленні й впровадженні індивідуальної програми розвитку (ІПР) у закладі загальної середньої освіти зумовлена глибинними змінами в сучасному освітньому просторі. Водночас процес реалізації цього завдання супроводжується низкою проблемних питань, на які нині бракує

чітких відповідей. Це пов'язано з високими вимогами до якості освіти в умовах модернізації та з недостатнім рівнем науково-методичного забезпечення, необхідного для професійної підготовки ІПР для дитини з ООП.

У статті 1 Закону України «Про освіту» зазначено, що **ІПР** – це документ, який забезпечує індивідуалізацію навчання дитини з особливими освітніми потребами, визначає перелік необхідних психолого-педагогічних і корекційних послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців із обов'язковим залученням батьків для визначення конкретних навчальних стратегій і методів [1]. Відповідно до нового Закону України «Про повну загальну середню освіту» (стаття 26), ІПР визначає перелік психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг, що надаються індивідуально або в груповій формі.

Постанова Кабінету Міністрів України № 957 від 15 вересня 2021 р. «Порядок організації інклюзивного навчання у ЗЗСО» уточнює, що на кожного учня з ООП складається індивідуальна програма розвитку з урахуванням його особливостей навчально-пізнавальної діяльності, яка визначає конкретні стратегії та підходи до навчання [14].

Таким чином, **ІПР** – це документ, що визначає індивідуальні напрями та вимоги до навчання, характер освітніх послуг і форм підтримки, а також гарантує реалізацію права дітей з ООП на якісну освіту. Основними завданнями ІПР є забезпечення індивідуального підходу, який враховує потенціал фізичного, психологічного та соціального розвитку дитини, а також планування й реалізація необхідних освітніх стратегій. Під час розробки ІПР обов'язково враховується комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини, надана фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

ІПР спрямовується на задоволення конкретних освітніх потреб учня, тому кожна програма має індивідуальний характер. У контексті інклюзивної освіти ІПР виступає письмовим документом, який фіксує обсяг навчання та додаткові послуги для учня, дозволяє закладу контролювати ефективність навчального процесу, планувати додаткову підтримку, мотивувати дитину до активної участі та забезпечує співпрацю педагогів із сім'єю. ІПР створюється для

інформування вчителя, інших працівників, що працюють із учнем, та батьків про навчальні цілі, завдання, методи й засоби їх досягнення.

Зокрема, у «Порядку організації інклюзивного навчання у ЗЗСО» підкреслюється: «ІПР розробляється групою фахівців із обов'язковим залученням батьків учня або його законних представників, затверджується керівником закладу і підписується батьками або законними представниками» [14]. Це означає, що ІПР створює Команда супроводу, до складу якої входять директор (або його заступник), учитель початкових класів (класний керівник), асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог, учитель-реабілітолог та батьки дитини з ООП. У разі виникнення складнощів команда може залучати додаткових фахівців, які не працюють у закладі, зокрема представників системи соціального захисту, служб у справах дітей та інклюзивно-ресурсного центру.

Усі зазначені фахівці забезпечують надання детальної інформації, консультаційний супровід та рекомендацій, спрямованих на оптимальний розвиток учня з ООП і створення сприятливих умов його навчання в інклюзивному середовищі. Це відбувається під час обстеження дитини у закладі освіти (за погодженням з адміністрацією) або при необхідності надання консультативної чи методичної допомоги. Важливо, що обстеження учня проводиться фахівцями ІРЦ у присутності батьків або за їхньою письмовою згодою.

На основі аналізу нормативно-правових документів розроблено умовний алгоритм впровадження ІПР у ЗЗСО, який складається з підготовчого, основного та підсумкового етапів.

1. Підготовчий етап полягає в аналізі результатів комплексного психолого-педагогічного оцінювання розвитку дитини з ООП. Команда супроводу тісно взаємодіє з батьками та фахівцями ІРЦ, які досліджують функціональні можливості дитини, визначають її освітні потреби, оцінюють стан здоров'я, фізичний і мовленнєвий розвиток, когнітивні та емоційно-вольові характеристики, а також особливості організації навчальної діяльності.

Первинні спостереження збираються всіма членами команди протягом 2–4 тижнів від початку навчального процесу. За запитом батьків можуть проводитися додаткові спостереження, а їхні пропозиції і зауваження обов'язково враховуються при складанні ІПР. Результати цього етапу формують основу для переходу до **основного етапу**, пов'язаного з розробкою та реалізацією ІПР.

2. Основний етап включає:

1. визначення термінів реалізації ІПР на основі комплексного оцінювання;
2. планування участі постійних та залучених фахівців у реалізації ІПР;
3. формулювання конкретних цілей, очікуваних результатів та пріоритетних завдань корекційно-розвиткової роботи;
4. проєктування структурних складових ІПР;
5. визначення змісту, форм і методів навчальної діяльності дитини з ООП;
6. визначення умов реалізації окремих розділів ІПР;
7. обґрунтування критеріїв і вибір форм моніторингу розвитку дитини та її навчальних досягнень.

3. Підсумковий етап передбачає:

1. оцінку загальної реалізації ІПР;
2. внесення необхідних коректив;
3. планування подальшої індивідуальної освітньої траєкторії та корекційно-розвиткової роботи з учнем [5].

Додаток 3 Постанови КМУ № 957 від 15.09.2021 року пропонує типовий шаблон ІПР, що включає інформацію про учня, рівень знань і навичок, динаміку розвитку, адаптацію навчального матеріалу, технічні пристосування та додаткові послуги [14].

ІПР складається з 13 розділів, серед яких: загальні відомості про учня (пункти 1–2), опис його розвитку та освітніх потреб на основі консультацій із батьками і висновків ІРЦ (пункт 3), рекомендації щодо організації навчального

процесу (пункт 4), додаткові психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги (пункти 5–6).

У пункті 5 зазначаються назва заняття, ім'я фахівця, графік, місце та періодичність проведення корекційно-розвиткових занять. Тривалість групового заняття – 35–40 хвилин, індивідуального – 20–25 хвилин. Заняття проводяться штатними педагогами або додатково залученими фахівцями за цивільно-правовими договорами. У період воєнного стану заняття можуть проводитися фахівцями ІРЦ, які вимушено змінили місце проживання.

Пункти 7–12 ІПР охоплюють потребу в асистенті учня, забезпечення допоміжними засобами, розумне пристосування, особливості оцінювання, подовження строків навчання та додаткові напрями роботи. Пункт 13 містить відомості про всіх членів команди, їхні посади, а також підтвердження узгодження ІПР із батьками та самим учнем (якщо він старше 16 років).

Особливо важливим є система моніторингу прогресу дитини з ООП, яка передбачає регулярну оцінку реалізації ІПР, визначення ступеня досягнення цілей та корекцію навчального процесу. Моніторинг охоплює збір, обробку та збереження інформації про освітній процес і стан розвитку учня, забезпечуючи: повноту, об'єктивність, точність, структурованість, своєчасність, достатність, узагальненість та доступність даних.

Моніторинг проводиться двічі на рік (за потреби – частіше) і включає оцінку відповідності ІПР освітнім потребам учня, виявлення труднощів у реалізації програми, уточнення впливу ІПР на розвиток дитини та перегляд коротко- і довгострокових цілей. Всі фахівці несуть відповідальність за підсумки моніторингу та надання висновку щодо ефективності застосованих стратегій і методик. Оцінка адаптацій і модифікацій дозволяє визначити, чи забезпечують вони покращення навчальних і соціальних результатів учня [22].

Рекомендовані джерела:

[1], [3], [5], [7], [13], [14], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22].

Тема 10. Індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами.

Питання, які розглядаються

Індивідуальний навчальний план учня з особливими освітніми потребами. Загальна інформація, оцінка поточного рівня знань, вмінь та навичок дитини, конкретні цілі навчання, навчальні компоненти. Адаптації та модифікації, опис застосування адаптацій середовища, методів, матеріалів та обладнання. Спеціальні послуги, інтеграція послуг у навчальний процес. Методики та матеріали: використання відповідних візуальних методів та матеріалів. Оцінка прогресу, збирання відомостей про успіхи учня та оцінка результатів. Особливості складання ІНП: співпраця, індивідуальний підхід, акцент на адаптації, термін дії, орієнтовний характер. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами. Організація надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг особі з особливими освітніми потребами у початковій школі.

Теоретичні відомості

Індивідуальний навчальний план (ІНП) для учня з особливими освітніми потребами (ООП) – це офіційний документ, що визначає особливості організації навчального процесу з урахуванням індивідуальних можливостей, сильних сторін та труднощів здобувача освіти. Він окреслює послідовність і темп засвоєння навчальних предметів, передбачає необхідні адаптації та модифікації програм, додаткові заняття, а також очікувані результати. ІНП визначає, яким чином буде реалізовано індивідуальну освітню траєкторію учня.

Що передбачає ІНП:

Навчальні предмети – перелік дисциплін, які потребують адаптації чи модифікації, та порядок їх вивчення.

Адаптації й модифікації – конкретні зміни в навчальних програмах відповідно до потреб учня.

Кількість годин і заняття – додаткові індивідуальні чи групові заняття, факультативи.

Очікувані результати – чітко сформульовані освітні досягнення з кожного предмета.

Фахівці – зазначаються педагоги, відповідальні за роботу з дитиною за конкретними предметами [4].

Адаптації та модифікації:

Середовище: створення адаптованого навчального середовища, яке забезпечує комфорт та враховує сенсорні та інші особливі потреби дитини.

Методи: застосування відповідних педагогічних методик, що відповідають індивідуальним особливостям і потребам учня.

Матеріали та обладнання: використання спеціалізованих навчальних матеріалів та обладнання, які спрощують засвоєння знань.

Спеціальні послуги та їх інтеграція: організація додаткових послуг і їхнє ефективне включення у навчальний процес.

Залучення фахівців: плануються заняття з логопедом, психологом, фізіотерапевтом та іншими спеціалістами.

Співпраця: вчителі та спеціалісти координують свої дії для ефективного включення додаткових послуг у навчальний процес [7].

Методики та матеріали

Візуальні методи: застосовуються візуальні методи та матеріали, що полегшують засвоєння інформації. До них належать картки, схеми, малюнки та піктограми, які допомагають учням з ООП краще розуміти та запам'ятовувати навчальний матеріал.

Основні складові ІНП:

Рівень знань, умінь і навичок – оцінка наявних компетенцій учня.

Освітні труднощі та потреби – визначення тих аспектів, де необхідна підтримка.

Індивідуальна освітня траєкторія – план реалізації навчання з урахуванням особливостей дитини.

Ключові принципи:

Співпраця – план розробляється освітнім закладом разом із здобувачем освіти.

Інклюзивність – створення спеціальних умов для навчання у спільному середовищі.

Гнучкість – можливість застосування різних форм здобуття освіти та адаптацій відповідно до індивідуальних потреб [9].

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами (ООП) в Україні базується насамперед на формульованому підході, проте для фіксації результатів використовується також 12-бальна система. У процесі оцінювання важливо враховувати індивідуальні потреби дитини, застосовувати адаптації та модифікації завдань, використовувати засоби альтернативної комунікації, надавати додатковий час і здійснювати педагогічне спостереження для відстеження прогресу. Основним орієнтиром для цього є індивідуальна програма розвитку учня та методичні рекомендації МОН України.

Основні принципи оцінювання: позитивність – акцент робиться на досягненнях учня, а не на його труднощах, індивідуалізація – враховуються особисті можливості, емоційний стан та мотивація дитини.

Організація психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у початковій школі здійснюється відповідно до індивідуальної програми розвитку (ІПР). Надання послуг забезпечують штатні та залучені спеціалісти школи, а також фахівці ІРЦ, які здійснюють системний супровід, спрямований на розвиток дитини, її успішну соціалізацію та формування компенсаторних навичок [12].

Етапи організації послуг:

1. Визначення потреб : ІРЦ проводить первинну оцінку розвитку дитини та надає рекомендації щодо необхідних психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг.
2. Формування команди супроводу.
3. Розробка індивідуальної програми розвитку (ІПР).

4. Надання послуг:

Психолого-педагогічні: організація освітнього процесу для розвитку дитини відповідно до ІПР.

Корекційно-розвиткові: заходи для подолання порушень, розвитку мовлення, пізнавальної сфери, емоційно-вольової регуляції та формування компенсаторних умінь.

Супровід: системна підтримка дитини у навчанні та соціалізації [13].

Відповідальні сторони:

Заклад освіти – створює інклюзивне середовище, формує команду супроводу та організовує заняття.

Фахівці ІРЦ – надають висновки, рекомендації та супровідні послуги.

Батьки – активні учасники процесу розробки й реалізації ІПР та підтримки дитини [13].

Рекомендовані джерела:

[1], [3], [5], [7], [13], [14], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22].

Тема 11. Педагогічний супровід інклюзивного навчання інклюзивно-ресурсним центром

Питання, які розглядаються

Порядок утворення та припинення, основні засади діяльності, правовий статус інклюзивно-ресурсного центру. Завдання інклюзивно-ресурсного центру. Автоматизована система інклюзивно-ресурсних центрів. Мобільний інклюзивно-ресурсний центр. Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини. Сучасні психо-діагностичні методики. Управління діяльністю інклюзивно-ресурсного центру.

Теоретичні відомості

12 липня 2017 року Кабінет Міністрів України затвердив «Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (ІРЦ) [13], що започаткувало систему підтримки та супроводу дітей з особливими освітніми потребами (ООП). У пункті 8 Положення визначено **основні завдання ІРЦ:**

проведення комплексної оцінки для визначення індивідуальних освітніх потреб дитини;

надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП;

участь педагогів ІРЦ у командах психолого-педагогічного супроводу дитини в закладах загальної середньої освіти;

ведення реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку та перебувають на обліку в центрі;

ведення реєстрів закладів освіти та фахівців, що надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги;

консультування батьків дітей з ООП та організація інформаційно-просвітницької діяльності;

співпраця з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та закладами освіти;

підготовка звітів про результати діяльності ІРЦ [13].

ІРЦ – це установи, куди батьки можуть звертатися для проведення комплексної оцінки дитини, визначення її освітніх потреб, розробки індивідуальної програми розвитку (ІПР) з рекомендаціями щодо навчання та отримання корекційних і реабілітаційних послуг [13].

Мобільний інклюзивно-ресурсний центр – це спеціально обладнаний транспортний засіб для проведення комплексної оцінки та системного супроводу дітей з ООП [13].

З 2018 року в Україні розпочато створення мережі ІРЦ, і станом на 2025 рік їх налічується 633. Пошук найближчого ІРЦ до місця проживання дитини можна здійснити за посиланням <http://ircenter.gov.ua/>.

У складі ІРЦ працює команда психолого-педагогічних фахівців (учитель-логопед, учитель-дефектолог, практичний психолог та інші).

Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини – це процес збору інформації про її розвиток для визначення ООП, підготовки рекомендацій щодо освітньої програми та організації психолого-педагогічних і

корекційно-розвиткових послуг відповідно до потенційних можливостей дитини.

ІРЦ повідомляє батьків про дату і час проведення оцінки та збирає інформацію про дитину з різних джерел. **Оцінка охоплює такі напрямки:**

фізичний розвиток;

мовленнєвий розвиток;

когнітивний розвиток;

емоційно-вольовий розвиток;

освітню діяльність.

Результати комплексної оцінки використовуються для:

розробки ІПР;

визначення напрямів психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової роботи;

впровадження адаптацій і модифікацій в освітньому процесі.

Сучасна діяльність ІРЦ базується на соціальній моделі інклюзії, де в центрі уваги – дитина, її здібності та потреби, а не діагноз. Педагоги можуть отримувати рекомендації щодо організації освітнього процесу з орієнтацією на сильні сторони дитини. Для оцінки використовуються сучасні психодіагностичні методики.

WISC-IV – методика для оцінювання інтелекту дітей віком від 6 до 16 років. Її перевага полягає в тому, що вчитель отримує детальну інформацію про пізнавальні здібності дитини та особливості її когнітивних функцій, що допомагає створювати оптимальні умови навчання та складати ІПР.

Leiter-3 – єдина в Україні методика, що дозволяє оцінювати інтелект і когнітивні здібності дітей із порушеннями мовлення, слуху або розладом аутистичного спектра (РАС).

Connors-3 – методика для оцінювання наявності синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю та поширених супутніх поведінкових проблем. Це єдина ліцензована в Україні методика, яка враховує поведінку дитини в домашньому, соціальному та шкільному середовищі.

Методика PEP-3 – дозволяє оцінити комплекс сильних і слабких сторін дитини, нерівномірно представлених, що характерно для дітей із РАС та пов'язаних з ним порушень розвитку.

Тест CASD – онлайн-методика для діагностики дітей з аутизмом без обмежень щодо віку, рівня інтелекту чи ступеня прояву розладу. Заповнюється

дорослими протягом 15–20 хвилин. Використовується переважно як скринінг для швидкої діагностики; у віковому проміжку 1–16 років тест дозволяє виявити аутизм із точністю 99,5 % та допомагає педагогам адаптувати навчальний процес [14].

Повторна оцінка проводиться у разі:

- переходу дитини з дошкільного закладу до школи;
- переведення дитини з одного спеціального закладу освіти до іншого;
- рекомендацій команди психолого-педагогічного супроводу.

Управління діяльністю інклюзивно-ресурсного центру. Структурний підрозділ з питань інклюзивної освіти та діяльності ІРЦ департаменту загальної середньої:

1. Формує та веде реєстр дітей, які пройшли комплексну оцінку в ІРЦ, із забезпеченням захисту персональних даних від втрати, незаконної обробки чи доступу.

2. Створює реєстр закладів освіти, реабілітаційних установ, соціальних служб, громадських організацій та фахівців, які надають психолого-педагогічну допомогу дітям з ООП.

3. Забезпечує науково-методичний та нормативно-правовий супровід діяльності ІРЦ.

4. Поширює сучасні методики комплексної оцінки та програми психолого-педагогічної підтримки.

5. Координує роботу ІРЦ, контролює їхню діяльність і дотримання законодавчих вимог.

6. Співпрацює з органами влади, місцевого самоврядування, освітніми закладами та громадськими організаціями щодо розвитку інклюзивної освіти.

7. Виконує інші завдання відповідно до законодавства [13].

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [5], [12], [13], [14], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22].

3. Методичні рекомендації до вивчення практичних занять

Метою практичних занять є підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності в умовах інклюзії, ознайомлення з основними поняттями, хронологічними рамками та причинно-наслідковими зв'язками інклюзивної освіти. Практичні заняття дають студентам можливість перевірити глибину засвоєння матеріалу, продемонструвати знання термінів та нормативних положень, а також застосувати теоретичні знання для вирішення конкретних завдань і моделей.

Структура практичних занять з дисципліни відповідає логіці опанування курсу та включає три блоки: навчальний, інформаційний та контрольний.

Навчальний блок передбачає аналіз педагогічних ситуацій, їх адаптацію до реальних умов навчання, розв'язання дидактичних завдань, мінікейси та узагальнені фахові завдання. Вправи цього блоку формують у студентів уміння застосовувати теоретичні знання на практиці, виконувати завдання індивідуально або у малих групах, а також розвивають комунікативні компетентності, навички дискусії, публічних виступів та критичного мислення, що сприяє особистісному і професійному зростанню майбутніх учителів. До навчального блоку входять: діагностичні методики, експрес-опитувальники, навчальні тести та вправи, педагогічні ситуації, завдання для самостійної роботи, дебати, творчі завдання, ділові ігри та індивідуальні завдання.

Інформаційний блок містить матеріали, що дозволяють орієнтуватися у законодавчих і нормативних документах, ключових термінах інклюзивної освіти, глосарії та рекомендованій літературі для самоосвіти.

Контрольний блок передбачає тематичні та узагальнені професійні завдання, перелік питань для проведення контрольних заходів і завдання для самостійного аналізу та роздумів.

Самостійна робота студентів включає аудиторну та позааудиторну діяльність: аудиторна реалізується через дискусії, ситуаційні вправи, презентації, ділові та ігрові технології, а позааудиторна – через підготовку до захисту індивідуальних робіт.

Для опанування предмету ефективно застосовуються різноманітні навчальні методи: проблемні, проєктні, контекстні, тренінгові, навчально-дослідницькі, інтерактивні (мозковий штурм, дискусії, прес-конференції, навчальні дебати, «круглий стіл») та ігрові (рольові, ділові, імітаційні ігри).

Сучасне навчальне середовище доповнюється віртуальними платформами, що забезпечують доступ до спеціалізованих даних та актуального контенту в реальному часі. Для цього використовуються методики дистанційного навчання, аудіо- та відеоапаратура, мультимедійні матеріали та банк навчальних презентацій.

Практичні заняття проводяться за тематичними напрямками, що відповідають структурі курсу та потребам майбутніх педагогів:

Інклюзивна освіта в сучасному педагогічному дискурсі

1. Правова основа інклюзивної освіти: міжнародні документи та чинне вітчизняне законодавство України.
2. Сутність та основні складові інклюзивної освіти в інклюзивній педагогіці.
3. Історико-педагогічний дискурс: моделі розвитку інклюзії.
4. Від соціальної інклюзії до інклюзії в освіті.
5. Міжнародний досвід інклюзивної освіти.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [6], [7], [8], [9], [12], [13], [15], [22].

Інклюзивне навчання як форма реалізації інклюзії у початковій школі

1. Основні підходи до визначення поняття «інклюзивне навчання».
2. Механізми забезпечення організації інклюзивного навчання в початковій школі.
3. Утворення інклюзивного класу в закладі загальної середньої освіти.
4. Організація інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти у період воєнного стану.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18].

Методичні засади організації інклюзивного навчання в початковій школі

1. Організація та облаштування освітнього середовища початкової школи.
2. Інструменти забезпечення інклюзивного навчання.
3. Процедура створення інклюзивного класу в початковій школі.
4. Розумне пристосування для забезпечення якісного інклюзивного навчання в початковій школі.
5. Засоби альтернативного спілкування для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.
6. Принципи та правила організації універсального дизайну в закладі освіти.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [9], [20], [22], [28], [29].

Організаційна робота учителя початкових класів у процесі інклюзивного навчання

1. Організаційні засади діяльності вчителя в інклюзивному класі.
2. Співпраця вчителя та асистента вчителя в інклюзивному освітньому середовищі.
3. Асистент учня та соціальний працівник, надання послуг супроводу під час інклюзивного навчання.
4. Інформаційно-просвітницька робота у закладі освіти серед педагогічних працівників, батьків і дітей.
5. Організація підтримки і допомоги громадських організацій та соціальних служб.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [9], [20], [22], [28], [29].

Психолого-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами в початковій школі

1. Психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями зору.
2. Психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями слуху.
3. Психолого-педагогічний супровід осіб з тяжкими порушеннями мовлення.
4. Психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями опорно-рухового апарату.
5. Психолого-педагогічний супровід осіб із затримкою психічного розвитку.
6. Психолого-педагогічний супровід осіб з інтелектуальним порушеннями.
7. Психолого-педагогічний супровід осіб з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю.
8. Психолого-педагогічний супровід осіб з розладами аутистичного спектра.

Рекомендовані джерела:

[20], [21], [22], [24], [28].

Рівні підтримки осіб з особливими освітніми потребами в освітньому процесі

1. Рівні надання підтримки, критерії їх визначення.
2. Умови забезпечення підтримки, фінансове забезпечення.
3. Механізм отримання підтримки в освітньому процесі.
4. Індивідуальна освітня траєкторія, механізм її реалізації.

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [4], [6], [7], [20], [21], [22], [23], [25], [26].

Команда психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами

1. Організація роботи та основні принципи команди супроводу
2. Склад учасників Команди психолого-педагогічного супроводу.
3. Залучення фахівців для надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг.
4. Роль батьків в інклюзивному процесі.

Рекомендовані джерела:

[15], [20], [21], [22], [24], [25], [27], [28].

Індивідуальна програма розвитку та індивідуальний навчальний план учня з особливими освітніми потребами

1. Розроблення індивідуальної програми розвитку для учня з особливими освітніми потребами, моніторинг її виконання.
2. Індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами.
3. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами.
4. Організація надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг особі з особливими освітніми потребами у початковій школі.

Рекомендовані джерела:

[1], [3], [5], [7], [9], [14], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22].

Педагогічний супровід інклюзивного навчання інклюзивно-ресурсним центром

1. Основні засади діяльності, правовий статус інклюзивно-ресурсного центру.
2. Розроблення рекомендацій щодо її індивідуальної освітньої траєкторії у початковій школі.

3. Модифікації чи адаптації освітньої програми (навчальних предметів).
4. Мобільний інклюзивно-ресурсний центр.
5. Завдання інклюзивно-ресурсного центру.

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [5], [7], [9], [13], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22].

4. Методичні рекомендації до самостійної роботи

Самостійна робота студента з дисципліни містить опрацювання теоретичного і практичного матеріалу:

Ознайомитися із Порядком організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> та опрацювати додаток 1 до Порядку «РІВНІ підтримки в освітньому процесі у закладах загальної середньої освіти».

Ознайомитися із Порядком організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> та опрацювати додаток 2 до Порядку «ПРОТОКОЛ оцінки потреби учня в наданні підтримки у закладі освіти».

Ознайомитися із Порядком організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> та опрацювати додаток 3 до Порядку «Індивідуальна програма розвитку».

Ознайомитися із примірним положенням про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова КМУ від 12.07.2017 р. № 545 та з особливостями функціонування інклюзивно-ресурсного центру м.Дрогобич.

Пройти дистанційний курс «Робота вчителя початкових класів із дітьми з особливими освітніми потребами» на платформі EdEra (<https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-SmartOsvita+Inc+1/about>).

Окрім самостійної роботи і опрацювання теоретичних матеріалів передбачено захист індивідуальних завдань.

Індивідуальні завдання передбачають підготовку есе на теми курсу та його презентацію під час практичних занять. Обсяг есе не перевищує шести сторінок формату А4. Структура роботи повинна містити вступ (актуальність проблеми та мету), основну частину (рекомендований порядок подання матеріалу: теза – її обґрунтування) та висновок. Оцінювання есе здійснюється

за критеріями: самостійність, оригінальність, креативність, новизна змісту та якість усного захисту.

Перелік тем для виконання індивідуального завдання

Інклюзивна освіта: зміст, основні завдання та принципи.

Історичні передумови становлення інклюзивної освіти: від ізоляції до інтеграції та інклюзії.

Моделі розвитку інклюзії в історико-педагогічному контексті.

Міжнародно-правові механізми забезпечення інклюзивної освіти.

Національна законодавча база у сфері інклюзії.

Зарубіжний досвід упровадження інклюзивної освіти.

Система управління процесом інклюзивної освіти.

Етичні засади (деонтологія) інклюзивної освіти.

Особливості перебування дітей з ООП в інклюзивному середовищі.

Організаційно-методичні основи інклюзивної освіти в початковій школі.

Універсальний дизайн інклюзивного освітнього простору.

Інструменти реалізації інклюзивного навчання.

Соціалізація учнів початкових класів з ООП: індивідуальний підхід і послідовність етапів.

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Індивідуальна програма розвитку дитини з ООП.

Індивідуальний навчальний план і програма: структура та складові елементи.

Технології організації інклюзивного навчання в початковій школі.

Основні функції інклюзивно-ресурсного центру.

Порядок організації та проведення комплексної оцінки дитини з особливими освітніми потребами.

Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Закон України № 1556–VII «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів. URL : <http://posibnyk.nus.org.ua/>.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : монографія. Київ : «Саміт-Книга», 2009. 272 с.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі : початкова ланка. Путівник для педагогів. Київ : Атопол, 2010. 96 с.
6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016/>.
7. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2021 / 2022 навчальному році : Лист МОН від 30.08.2021 р. № 1/9-436. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20212022-navchalnomu-roci>.
8. Освітньо-професійна програма «Початкова освіта» другого (магістерського) РВО за спеціальністю А3 «Початкова освіта» галузі А Освіта. URL : https://drive.google.com/drive/folders/1VJbB2ircyNG_5tDVCt9L1uDe9_G_ZilV
9. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ : «А.С.К.», 2012. 308 с.
10. Пантюк Т.І., Пантюк М.П., Невмержицька О.В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. 324 с.

11. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 23.05.2017 р. № 2053-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>.

12. Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова КМУ від 09.08.2017 р. № 588. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF>.

13. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова КМУ від 12.07.2017 р. № 545. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.

14. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15.09.2021 р. № 957. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.

15. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ МОН України від 08.06.2018 р. № 609. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18>.

16. Про затвердження професійного стандарту за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" : Наказ МРЕТСТГ України від 23.12.2020 р. №2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.

17. Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів освіти : Наказ МОН України від 23.04.2018 р. № 414. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>

18. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

19. Робоча програма навчальної дисципліни «Організація інклюзивного навчання у початковій школі» / Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка;

спеціальності Початкова освіта. URL :
https://drive.google.com/drive/folders/1VJbB2ircyNG_5tDVct9L1uDe9_G_ZilV

20. Садова І. Інклюзивна освіта : метод. реком. до практ. занять та самот. роботи / І. І. Садова, С. Д. Ілляш, С. П. Гірняк. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2022. 66 с.

21. Садова І. І. Основи дефектології та інклюзивної освіти : підруч. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2019. 242 с.

22. Садова І.І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України : тенденції розвитку : моногр. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.

Допоміжні:

23. Інклюзивна освіта : підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. / Т. Лорман, Дж. Деспелер, Д. Харві ; пер. з англ. Київ : СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.

24. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

25. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?». *Дефектологія*. 2010. № 3. С. 3–11.

26. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. / Всеукр. фонд «Крок за кроком» ; під заг. ред. Н.З. Софій. Київ : ТОВ «ВД «Плеяди», 2015. 66 с.

27. Удич З.І. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Тернопіль : КІЦ «ПРІНТ-ОФІС», 2015. 378 с.

28. Швед М. Основи інклюзивної освіти : підруч. Львів : Український католицький університет, 2015. 360 с.

29. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки : підруч. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 248 с.

Навчальне видання

Ірина Садова

**Організація інклюзивного навчання у початковій школі:
методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи**

для фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузі знань А Освіта
спеціальності А3 Початкова освіта